

Vývoj zamestnanosti a nezamestnanosti v Slovenskej republike

Ján KOŠTA – Lubica AZUDOVÁ – Ivan OKÁLI*

1. Demografický vývoj a vývoj ponuky práce

Pri analýze vývoja ponuky práce vo vzťahu k zamestnanosti a k nezamestnanosti je rozhodujúce určiť, do akej miery demografický vývoj podmieňoval potrebu rastu (alebo stagnácie či poklesu) pracovných miest, a to za predpokladu optimalizácie miery ekonomickej aktivity obyvateľstva.

V súvislosti s potrebou pracovných miest na zabezpečenie zamestnanosti v prípade SR sa z pohľadu hospodárskej politiky uznávali dva východiskové predpoklady:

- Miera ekonomickej aktivity na Slovensku bola na začiatku transformačného obdobia veľmi vysoká v porovnaní s vyspelými krajinami (v dôsledku hlavne vysokej ekonomickej aktivity žien) a jej pokles by bol žiaduci.

- Ako dôsledok plného fungovania trhu práce musí vzniknúť nezamestnanosť, a to minimálne v rozsahu frikčnej nezamestnanosti. Ako sa neskôr v priebehu transformácie potvrdilo, rozsah nezamestnanosti bol oveľa väčší v dôsledku predchádzajúcej prezamestnanosti a nezamestnanosti vyplývajúcej z transformácie, k čomu sa postupne priradila aj štruktúrna nezamestnanosť.

Miera ekonomickej aktivity poklesla zo 63,5 % v roku 1990 (z obdobia krátko pred zavedením cenovej liberalizácie) až na úroveň 59,4 % v roku 1999 (podľa údajov Výberových zisťovaní pracovných síl). Pokles ekonomickej aktivity bol zapríčinený väčším rastom počtu obyvateľstva v produktívnom a poproduktívnom veku oproti rastu počtu pracovných síl. Pritom sa nepredpokladalo, že dramatické zníženie reálnych príjmov domácností a zvýšenie diferenciácie ich príjmov povedie k zachovaniu relatívne vysokej ponuky práce.

V uplynulom období došlo k viacerým protismerným pohybom vo vývoji jednotlivých skupín zdrojov pracovných síl (ponuky práce) a faktorov, ktoré tento vývoj určovali. *Najdôležitejším faktorom vývoja ponuky práce v období 1990–1998 bol rast obyvateľstva v produktívnom veku o 305,4 tis. osôb. Z toho prírastky obyvateľstva vo vekových skupinách 15–19-ročných a 20–24-ročných v počte 129,2 tis. osôb vysvetľujú 42,3 % celkového prírastku obyvateľstva v produktívnom veku za obdobie rokov 1990–1998.*

* Ing. Ján KOŠTA, CSc. – PhDr. Lubica AZUDOVÁ – Ing. Ivan OKÁLI, DrSc., Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Vývoj prírastkov a úbytkov osôb v hlavných vekových skupinách zachytáva tabuľka 1.

Tabuľka 1

Prírastky a úbytky osôb v hlavných vekových skupinách obyvateľstva (v tis. osôb)

	Produktívny vek	Predproduktívny vek	15–19-r.	20–24-r.	15–24-r.
1990	31.8	-15.5	16.2	-2.4	13.8
1991	17.9	-29.0	14.4	1.2	15.7
1992	35.1	-22.6	11.2	10.3	21.6
1993	40.1	-22.9	7.3	16.8	24.1
1994	43.0	-30.0	3.1	19.0	22.1
1995	36.2	-30.7	-2.2	17.4	15.1
1996	35.3	-30.4	-5.4	16.3	11.0
1997	33.5	-30.9	-6.1	11.8	5.7
1998	32.4	-32.1	-6.9	7.3	0.3
1990–1998	305.4	-244.1	31.6	97.6	129.2

Prameň: Výpočet z údajov Štatistického úradu SR.

Z tabuľky 1 je zrejmé, že v druhej polovici analyzovaného obdobia sa prírastky obyvateľstva v dôsledku demografickej vlny posunuli do vekovej skupiny 20–24-ročných, ktorá vykazuje nižší podiel osôb v príprave na povolanie, čím sa zvýšil vplyv demografických faktorov na rast ponuky práce. Napríklad v roku 1998 kumulovaný prírastok obidvoch analyzovaných vekových skupín na prírastku obyvateľstva v produktívnom veku celkom bol približne len 1 %, čo znamená, že podstatná časť prírastku obyvateľstva v produktívnom veku v danom roku (32,4 tis. osôb) sa pretransformovala do potenciálnej ponuky práce.

Analyzované obdobie rozdelené na dve čiastkové obdobia (rok 1993 sme zvolili ako posledný rok poklesu HDP) dáva vyniknúť rozdielnemu vplyvu demografických faktorov na ponuku práce. Ak k týmto dvom obdobiám priradíme aj údaje o predpokladanom vývoji obyvateľstva podľa nízkeho variantu projekcie obyvateľstva (za r. 2001–2005), potom je zrejmé, že v rokoch 2001–2005 sa zmierni trend výrazného vplyvu demografických faktorov na rast ponuky práce evidovaný v období do roku 1998 (tab. 2).

Tabuľka 2

Vývoj prírastkov obyvateľstva v produktívnom veku (v tis. osôb)

Obdobie	Produktívny vek	15–19-r.	20–24-r.	15–24-r.
1990–1993 (skutočnosť)	124.9	49.1	25.9	75.0
1994–1998 (skutočnosť)	180.5	-17.5	71.7	54.1
2001–2005 (projekcia)	69.9	-42.9	-30.5	-73.4

Prameň: Výpočet z údajov Štatistického úradu SR.

Z ostatných faktorov, ovplyvňujúcich vývoj zdrojov pracovných síl, umožňuje štatistika čiastočne analyzovať vývoj osôb v príprave na povolanie, žien na materskej dovolenke, pracujúcich v poproduktívnom veku a zahraničných pracovníkov v SR, resp. zamestnanosť občanov SR v zahraničí (tab. 3).

T a b u ľ k a 3

Vývoj hlavných skupín ponuky práce (v tis. osôb)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Obyvateľstvo: produktívny vek	3 026.7	3 058.5	3 076.4	3 111.5	3 151.6	3 194.6	3 230.8	3 265.8	3 299.8	3 332.1	3 348.0 ¹
poproduktívny vek	915.0	921.7	918.0	923.7	928.8	935.6	941.7	948.2	954.2	959.5	968.0 ¹
Pracujúci v poproduktívnom veku (ŠÚ SR, k 31. 12.)	193.6	179.9	97.4	93.0	92.2	91.4	85.0	80.0	75.0	70.0 ¹	65.0 ¹
Nezamestnaní v poproduktívnom veku (NÚP, k 31. 12.)	.	.	1.0	1.5	1.6	1.8	1.9	2.1	2.1	2.2	2.4
Ženy na materskej dovolenke (ŠÚ SR, k 31. 12.)	126.0	149.5	144.0	1230	108.1	91.4	77.1	65.2	60.0	56.0	.
Príprava na povolanie – stredné školy	291.9	297.3	302.2	311.4	322.8	332.2	340.4	341.2	327.7	313.7	282.4
– vysoké školy	51.3	54.4	54.0	57.0	61.3	69.0	74.3	79.8	83.9	87.1	89.6
Občania SR zamestnaní v zahraničí ²	30.8	75.0	66.9	59.3

¹ Odhad

² Za roky 1997–1999 údaje z Národného úradu práce (súčet občanov pracujúcich v ČR a NSR).

Prameň: Výpočet z údajov Štatistického úradu SR a Národného úradu práce.

Príprava na povolanie sa prejavila ako faktor, ktorý znižoval ponuku pracovných síl po roku 1994 len čiastočne. Podiel osôb v príprave na povolanie na strednom stupni vzdelávania (po skončení základnej školy a pred štúdiom na vysokej škole – VŠ) z vekovej skupiny 15 až 19-ročných dosiahol cca 70 %. Do roku 1998 tento podiel nevzrástol, ale poklesol (zo 69,7 % v roku 1994 na 68,8 % v roku 1998), a to z dôvodu postupného prechodu žiakov do 9. ročníka základnej školy a z dôvodu vývoja početnosti tejto vekovej skupiny. Zavedenie 9. ročníka na základných školách sa v ponuke práce plne prejaví až s časovým posunom prostredníctvom celkového predĺženia školskej prípravy mladých ľudí pred vstupom na trh práce. Taktiež nepodstatne vzrástol od roku 1994 (zo 16,4 %) do roku 1998 (na 18,4 %) podiel študentov na VŠ v pomere k počtu osôb vo vekovej skupine 20–24-ročných.

Pokles pôrodnosti ako demografický faktor ovplyvnil počty žien na riadnej a ďalšej materskej dovolenke, a tým aj ponuku práce. *Pokles počtu žien na materskej dovolenke v rokoch 1990–1997 dosiahol cca 70 tis. a znamenal zvýšenie ponuky práce.*¹ Tento pokles má svoje prirodzené hranice a z väčšej časti je už vyčerpaný.

Samostatnou skupinou v ponuke práce sú osoby v poproduktívnom veku. Ponuka práce sa štatisticky skladá z dvoch častí. Jednou sú zamestnané osoby v poproduktívnom veku, kde ide súčasne o realizovanú ponuku práce. Druhou časťou sú nezamestnané osoby v poproduktívnom veku uchádzajúce sa o prácu a evidované na úradoch práce. *K najväčšiemu poklesu zamestnanosti osôb v poproduktívnom veku došlo už v roku 1990 a 1991, a to o cca 95 tis. osôb a od roku 1992 ponuka práce tejto skupiny pracovných síl klesá nižším tempom. Pravdepodobne by ponuka práce osôb v poproduktívnom veku bola vyššia, ale nedostatok pracovných miest núti tieto osoby poberať starobný dôchodok a zotrvať mimo trhu práce.*

Novou skutočnosťou je medzinárodný pohyb pracovných síl, ktorý mení domácu potenciálnu ponuku pracovných síl na reálnu. Ak k nám prúdi zahraničný kapitál, ktorý je sprevádzaný zahraničnými manažermi, potom opačným smerom (do vyspelých krajín) prúdia od nás tri skupiny pracovných síl. Prvou sú vysokokvalifikované pracovné sily, ktoré u nás nenachádzajú uplatnenie. Druhú skupinu predstavujú vysokokvalifikovaní robotníci, napríklad v stavebných profesiách (zamestnávanie hlavne v Nemecku, kde hlavným motívom našich firiem

¹ Pri analyzovaní poklesu zamestnanosti od roku 1989 sa nezohľadňujú metodické rozdiely pri vykazovaní zamestnanosti. Na začiatku 90. rokov sa zamestnanosť vykazovala bez žien na riadnej materskej dovolenke, od roku 1994 vo výberových zisťovaniach pracovných síl (VZPS) sú ženy na riadnej materskej dovolenke súčasťou počtu zamestnaných. Pokles zamestnanosti, resp. strata pracovných miest v transformačnom období je preto väčšia cca o 40 tis. (čo bol počet žien na riadnej materskej dovolenke v roku 1989, resp. až do roku 1992).

je potenciálny zisk vyplývajúci z rozdielov medzi nízkou cenou práce na domácom trhu a vysokou cenou práce na zahraničnom trhu). Tretia skupina je reprezentovaná nekvalifikovanými pracovníkmi, ktorí v krajinách EÚ vykonávajú sezónne a príležitostné práce.

Podľa údajov Národného úradu práce počet občanov Slovenskej republiky legálne pracujúcich v zahraničí dosiahol v roku 1998 cca 60–65 tis. Z toho podstatnú časť (k 30. 6. 1999) tvoria zamestnaní v Českej republike, a to 54,8 tis. osôb. Okrem Českej republiky najviac pracovníkov dochádza do Nemeckej spolkovej republiky, kde v novembri 1999 dochádzalo cca 6,1 tis. pracovníkov. Dochádzka do iných krajín za prácou je v rámci legálnych dohôd s druhými krajinami nepodstatná. Na druhej strane v Slovenskej republike pracuje z Českej republiky len asi 2,2 tis. osôb a počet legálne zamestnaných osôb z iných krajín dosiahol 3,4 tisíc.

Saldo zamestnanosti so zahraničím zmierňuje napätie na trhu práce a znižuje reálnu ponuku práce o cca 50–60 tis. osôb na domácom trhu práce. Ak by sa však zohľadnil vplyv šedej ekonomiky a zamestnávanie hlavne Ukrajincov, pravdepodobne by sa kladný vplyv migrácie za prácou (zníženie ponuky práce) eliminoval, alebo dokonca zmenil na vplyv zvyšujúci ponuku práce.

Napriek metodickým zmenám v evidencii jednotlivých skupín ponuky práce i nekompletnosti časových radov možno odhadnúť vplyv jednotlivých skupín zdrojov pracovných síl na ponuku práce takto (tab. 4):

T a b u ľ k a 4

Vplyv hlavných skupín zdrojov pracovných síl na ponuku práce (zmeny v tis. osôb)

Obdobie	Prírastok obyvateľov v produktívnom veku	Prírastok počtu študujúcich	Úbytok počtu žien na materskej dovolenke	Odchody do dôchodku	Zmeny počtu pracujúcich v zahraničí	Výsledná ponuka práce (+; -)
1990–1993	+124.9	-52.9	+42	-101	+15	+28
1994–1998	+180.5	-41.5	+28	-10 až -20	-35	+112 až +122
1990–1998	+305.4	-94.4	+70	-111 až -121	-20	+140 až +150

Prameň: Vlastný výpočet.

Kumulatívne za roky 1990–1998 predstavoval prírastok ponuky práce cca 140–150 tis. osôb. Menší prírastok ponuky práce oproti prírastku obyvateľstva v produktívnom veku o 155–165 tis. osôb je výsledkom zníženia počtu študujúcich o -94,4 tis. osôb, úbytku počtu žien na materskej dovolenke (čo zvyšuje ponuku práce o +70 tis. osôb), odchodov do dôchodku (-111 až -121 tis. osôb) a zníženia počtu pracujúcich v zahraničí (-20 tis.). Podstatná časť prírastku ponuky práce sa koncentrovala do obdobia 1994–1998. Ide o odhad ponuky práce, ktorého presnosť ovplyvňuje skutočnosť, že niektoré faktory ovplyvňujúce ponuku práce sme nebrali do úvahy z dôvodov nejednoznačnosti údajov (napr.

zníženie základnej povinnej vojenskej služby, vývoj počtu práceneschopných osôb v produktívnom veku a pod.). O týchto faktoroch budú k dispozícii potrebné údaje až po pripravovanom sčítaní ľudu.

2. Analýza vývoja zamestnanosti po roku 1989 a hlavné faktory ovplyvňujúce tento vývoj

Pre trh práce v transformačnom období slovenskej ekonomiky najcharakteristickejším fenoménom bola a stále je vysoká nezamestnanosť. Zamestnanosť ako protipól nezamestnanosti sa zákonite extrémne znížila nielen v dôsledku transformačných faktorov, ale aj ako dôsledok vysokej úrovne prezamestnanosti, resp. fiktívnej plnej zamestnanosti v predtransformačnom období (pred rokom 1991).

Nezamestnanosť bola dovtedy nepoznaným sociálno-ekonomickým fenoménom. Rast evidovanej nezamestnanosti by bol ešte väčší, ak by sa aj administratívnymi nástrojmi neznižila zamestnanosť osôb v poproduktívnom veku, ktorí odišli do dôchodku. Vývoj zamestnanosti, evidovanej nezamestnanosti, ekonomickej aktivity hlavných skupín obyvateľstva a pracovných síl, ako aj miezd od roku 1989 zachytávajú údaje v tabuľke 5.

Faktorom, ktorý zmierňoval pokles zamestnanosti, bolo aj znižovanie priemerného počtu odpracovaných hodín jedným pracovníkom. Výsledkom tohto správania firiem v roku 1993 (v roku najnižšieho poklesu HDP) bolo, že v priemysle odpracoval jeden robotník v priemere len 1 639 hodín, čo zodpovedalo pri štyroch až piatich týždňoch platenej dovolenky a štátnych sviatkoch zhruba 35 hodinám týždenne. Pritom v roku 1989 odpracoval jeden robotník v spracovateľskom priemysle 218,0 pracovných dní, čo bolo približne 1 800 hodín. Priemerná hodnota odpracovaných hodín podstatne zaostávala aj za vyspelými krajinami a krajinami s oveľa vyššou hodinovou i celkovou produktivitou práce (v r. 1992 odpracoval v priemere jeden robotník v spracovateľskom priemysle vo Francúzsku 38,8 hod., v Japonsku 43,8 hod., v Kórei 48,7 hod., v Nemecku 38,9 hod. a vo Veľkej Británii 43,2 hod.). Celkove sa v slovenskom priemysle v porovnaní s vyspelejšími ekonomikami pracuje nielen pri nižšej hodinovej produktivite práce, ale tá nie je ani len sčasti kompenzovaná vyššou extenzitou práce, čo by mohlo zlepšiť parametre konkurencieschopnosti.

V roku 1994 hodinové náklady práce v slovenskej ekonomike boli len 1,81 ECU v porovnaní s 18,66 ECU v Belgicku, 5,75 ECU v Grécku, 12,72 ECU v Španielsku, 18,79 ECU vo Francúzsku, 19,20 ECU v Holandsku a 19,61 ECU v susednom Rakúsku.²

² Úplné náklady práce v SR za rok 1994. Bratislava, Štatistický úrad SR 1995.

T a b u ľ k a 5

V ý v o j h l a v n ý c h u k a z o v a t e ľ o v t r h u p r á c e v S R

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Zamestnanosť (v tis. osôb, k 31. 12.)											
– štatistika ¹	2 504	2 459	2 152	2 175	2 118	2 096	2 147	2 117	2 068	2 048	.
– VZPS ²	2 192	2 110.2	2 146.8	2 224.3	2 205.9	2 198.6	2 132.0
Nezamestnanosť											
– evidovaná (k 31. 12.)	.	39.6	302.0	260.3	368.1	371.5	333.3	329.7	347.8	428.2	535.2
– miera nezamestnanosti (v %)	.	1.6	11.8	11.4	12.7	14.6	13.8	12.6	12.9	15.6	20.1
Miera ekonomickej aktivity obyvateľstva spolu (v %)	.	63.5	.	.	.	60.3	59.5	58.0	56.6	.	.
Priemerná mzda (v Sk)	3 142	3 278	3 770	4 543	5 379	6 294	7 195	8 154	9 226	10 003	10 728
Index reálnej mzdy	100	94.3	69.6	75.8	72.9	75.1	78.3	83.9	89.4	90.9	88.1

¹ Bez žien na riadnej a ďalšej materskej dovolenke, vrátane počtu vedľajších pracovných pomerov.

² Vráťane žien na riadnej materskej dovolenke.

Prameň: Štatistické ročenky, údaje z VZPS, Štatistický úrad SR.

Rast importu v komoditách, ktoré pôvodne zabezpečovala domáca výroba, možno v podmienkach rastúcej nezamestnanosti považovať za špecifickú formu dovozu nezamestnanosti. Ochrana domáceho trhu bola v priebehu transformácie nedostatočná. V našich podmienkach prevládala skôr nekoncepcnosť ochrany trhu, a tým aj zamestnanosti.

Nerovnomerným uvoľnením a extrémnym poklesom pracovných síl sa zmenila štruktúra zamestnanosti podľa odvetví (tab. 6). Pokles zamestnanosti bol koncentrovaný v prvých rokoch transformácie do odvetví priemyslu, poľnohospodárstva a stavebníctva ako odvetví vytvárajúcich najvyššie počty pracovných príležitostí. Podľa štatistických údajov sa zamestnanosť v priemysle podarilo stabilizovať až v roku 1995 a v stavebníctve v roku 1996. V poľnohospodárstve od začiatku transformácie neustále dochádza k uvoľňovaniu pracovných síl. Na druhej strane sa len pomaly zvyšovala po transformačnej recesii zamestnanosť v odvetviach terciárneho sektora.

Tabuľka 6

Vývoj štruktúry zamestnanosti v SR (podiely vybraných odvetví v % na celku)

	1989	1991	1994	1997
Poľnohospodárstvo	14.7	11.7	10.2	8.9
Priemysel	34.3	32.9	26.9	26.9
Stavebníctvo	10.4	10.2	7.6	7.5
Obchod	9.3	7.3	13.9	15.0

Prameň: Vlastný výpočet z údajov Štatistického úradu SR.

Aj z vývoja štruktúry zamestnanosti podľa odvetví je zrejmé, že najväčší vplyv na celkovú zamestnanosť mal pokles zamestnanosti v priemysle, ktorý od roku 1989 z celkove 830 tis. zamestnaných poklesol o vyše 250 tis. na približne 550 tis. v roku 1997. *V spracovateľskom priemysle pritom naďalej spočíva ťažisko budúcej dynamiky tvorby HDP i zamestnanosti slovenskej ekonomiky. Nemožno predpokladať, že rast celkovej zamestnanosti sa zabezpečí rastom zamestnanosti v odvetviach terciárneho sektora pri dnešnej úrovni produktivity práce a tvorbe HDP v spracovateľskom priemysle.* Podrobnejšie je vývoj sektrovej štruktúry zamestnanosti analyzovaný v samostatnej časti.

3. Zmeny v charaktere dopytu po práci a v úrovni flexibility trhu práce

Nové podmienky trhu práce a zamestnanosti zmenili aj štruktúru pracovných síl, formy pracovných zmlúv, pracovné režimy, objem vynaloženej práce a pod.

Trh práce sa stal flexibilnejším, čo znamená, že tak ponuka, ako aj dopyt museli rýchlejšie reagovať na zmeny v odbyte produkcie a na zmeny ostatných výrobných faktorov.

Rast flexibility trhu práce je vo všeobecnosti sprevádzaný rastom počtu pracovných kontraktov na určitý čas, dočasnou a príležitostnou prácou.

Nemení sa počet pracujúcich so skráteným pracovným časom na úrovni cca 45 až 55 tis. osôb, z toho do troch štvrtín zastúpený hlavne ženami. Stabilný vývoj ich počtu naznačuje neochotu firiem zamestnávať pracovníkov (hlavne ďalšie ženy) na skrátený pracovný čas. Medzinárodné porovnanie zaraďuje Slovensko do skupiny krajín s nízkym podielom zamestnaných na skrátený pracovný čas (tab. 7).

Tabuľka 7

Podiely zamestnaných s kratším pracovným časom (1997, v %)

	Spolu	Muži	Ženy
Fínsko	8.2	6.0	10.7
Nemecko	14.9	3.7	29.9
Grécko	8.2	4.8	14.1
Portugalsko	10.2	5.1	16.5
Španielsko	7.9	3.1	16.8
Švédsko	14.2	6.5	22.6
Turecko	5.8	2.9	12.7
Česko	3.4	1.9	5.5
Maďarsko	3.3	1.7	5.1
Poľsko	10.5	8.4	13.2
Slovinsko	8.2	6.8	10.1
Slovensko	2.3	1.0	3.7

Prameň: Key Indicators of the Labour Market. Geneva, ILO 1999.

Rast počtu pracovných kontraktov na skrátený pracovný čas ako metóda znižovania nezamestnanosti je v slovenskej ekonomike veľmi limitovaný aj vzhľadom na nízke reálne mzdy v porovnaní so životným minimom. Jestvuje totiž silná korelácia medzi ekonomickou úrovňou krajiny a počtom pracovných zmlúv na skrátený pracovný úväzok v ekonomike.

Novým javom na trhu práce v Slovenskej republike oproti predchádzajúcemu politickému režimu je systém samozamestnávania, ktorý je úzko spojený s rozvojom malého podnikania. Predpoklady a počiatkový optimizmus, že drobné podnikanie významne prispeje k riešeniu problémov nezamestnanosti, sa doteraz nenaplnili. Absentujúcim výrobným odborom v štruktúre ekonomiky tiež chýbala akákoľvek podpora zo strany štátu a trhové mechanizmy neboli schopné pozitívne meniť štruktúru zamestnanosti v prospech odborov s vyšším stupňom pridanej hodnoty.³

³ V štruktúrnej politike sa uplatňoval presne opačný spôsob, aký popísal J. Meyer-Stamer: „Samozrejme, je rozumné neponechať tvorbu nových trhov segmentov anarchii trhu, ale radšej to ponechať na aktívne utváranie podnikom, štátu a ďalším subjektom, ktoré spolupracujú“ (Old Structures Versus New Logic in the Electronics Industry. Intereconomics, 1995, č. 2, s. 103).

Existujúci reálny dopyt bol v stále väčšej miere realizovaný na nákup tovarov z dovozu, a nie na odbyt produkcie domácej proveniencie v tých odboroch, ktoré boli zastúpené v štruktúre výroby. A tak výsledkom bolo zastavenie rastu počtu menších podnikov a stabilizácia počtu samozamestnaných osôb, čo možno dokumentovať vývojom počtu živnostníkov (tab. 8).

T a b u ľ k a 8

Vývoj počtu živnostníkov (v tis.)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Živnostníci	264.1	263.7	248.2	241.2	244.4	263.7	266.9

Prameň: Bulletin Štatistického úradu SR.

Podiel živnostníkov činných v priemyselnej výrobe na úrovni cca 18–20 % z ich celkového počtu je nedostatočný. Podľa odhadov ŠÚ SR nie všetci registrovaní živnostníci (podľa údajov v tab. 8) aj reálne podnikajú. Mnohí z nich podnikajú len popri svojom hlavnom zamestnaní. Odhad za drobný súkromný sektor v roku 1998 sa pohybuje na úrovni cca 140 tis. z počtu aktívnych živnostníkov, ktorí zamestnávajú cca 280–290 tis. zamestnancov. Odhady sa opierajú o údaje z výberových zisťovaní pracovných síl, podľa ktorých sa počet podnikateľov od roku 1994 (od začatia spracúvania VZPS) pohybuje v rozpätí 130 až 145 tisíc.

4. Špecifické faktory vývoja zamestnanosti

Bez ohľadu na exaktné kvantifikovanie vplyvu jednotlivých faktorov na zamestnanosť v nasledujúcom texte stručne charakterizujeme vplyv špecifických faktorov, ktoré ovplyvňovali zamestnanosť.

Novým javom v transformujúcej sa ekonomike bolo vytvorenie systému poisťných fondov, ktoré mali za následok zvýšenie nákladov práce z úrovne 25 % príspevku na sociálne poistenie (ktoré zahŕňalo de facto všetky druhy dnes platných druhov poistení) z vyplatených miezd v roku 1989 až na úroveň 38 % na strane podnikateľov. Okrem toho sa pracovníkom zvýšili, resp. pribudli príspevky do jednotlivých poisťných fondov (napr. pre prípad nezamestnanosti). Dôsledkom tohto nového systému financovania poistenia spolu s neefektívnym systémom sledovania výkonov v ekonomike na účely zdanenia a s neefektívnym systémom výberu daní bol ďalší rozmach tzv. šedej ekonomiky a šedej zamestnanosti. Tento sektor ekonomiky sa vyznačuje neplatením daní, neodvádzaním poisťného do poisťných fondov a je spojený s negatívnymi dôsledkami na znižovanie príjmov štátneho rozpočtu a z toho vyplývajúcich deformácií v štruktúre výdavkov

štátneho rozpočtu. Odhady zamestnanosti v šedej ekonomike sa rôznia v intervale 50 až 150 tis. zamestnaných, prípadne aj viac. Na zamestnanosti v šedej ekonomike participuje tak významná časť domácich zdrojov pracovných síl, ako aj časť cudzincov. Je všeobecne známe, že slovenské stavebné firmy profitujú na nízkych mzdách vyplácaných pracovníkom z Ukrajiny (podobný problém so zamestnanosťou Ukrajincov má aj Česká republika) a obmedzujú zamestnávanie domácich pracovných síl.

Zamestnanosť v sektore ekonomiky, reprezentovanom čiastočnou či plnou účasťou zahraničného kapitálu, charakterizujú údaje v tabuľke 9.

Tabuľka 9

Zamestnanosť v sektore s účasťou zahraničného kapitálu (v tis. osôb)

	1994	1995	1996	1997	1998
Zahraničné firmy	16.7	22.6	26.9	32.3	43.5
Zahraničný kapitál a domáci súkromný kapitál	40.4	52.1	58.4	60.7	66.1
Zahraničný kapitál a domáci verejný sektor	.	4.5	4.7	2.7	0.8
Spolu	47.1	79.2	90.0	95.7	110.4

Prameň: Výpočet z údajov Štatistického úradu SR.

Podľa údajov v tabuľke 9 je zrejmé, že *zahraničný kapitál umiestnený v Slovenskej republike sa ku koncu roka 1998 spolupodieľal na vytváraní cca 5 % pracovných miest.*

Z jednotlivých typov organizácií najväčšiu dynamiku zaznamenala zamestnanosť vo firmách s výlučným vlastníctvom zahraničného kapitálu. Tým sa potvrdzuje trend v transformujúcich sa krajinách, že po počiatkových problémoch etablovania sa firiem v zahraničí, ktoré pomáhajú prekonať aj prechodné formy vlastníctva, napríklad prostredníctvom joint ventures, zahraničný kapitál sa zvyčajne zbavuje účasti domáceho kapitálu v spoločných podnikoch a preberá výlučnú kontrolu nad podnikateľskými aktivitami.

5. Makroekonomická úroveň zamestnanosti a jej sektorová – odvetvová štruktúra

Positívny trend vývoja zamestnanosti v národnom hospodárstve Slovenskej republiky sa zaznamenal v rokoch 1995–1996, keď medziročne prírastky pracujúcich sa pohybovali v rozpätí +36,6 tis. a +78,1 tis. osôb. Nasledujúce roky 1997–1998 boli v znamení poklesu zamestnanosti v ekonomike Slovenska, čo sa prejavilo v medziročných poklesoch o –19 tis. a –7,3 tis. osôb. V druhej polovici roku 1999 pokračoval ďalší pokles zamestnanosti, čo sa prejavilo koncom toho istého roku, keď z trhu práce vypadlo –80,9 tis. osôb, t. j. –3,7 %.

Previs ponuky nad dopytom na trhu práce možno definovať v makro- a mikro-ekonomickej rovine súčasne. Vzťah medzi ponukou a dopytom na trhu práce na *mikroekonomickej* úrovni možno vidieť ako zmenu štruktúry zamestnanosti prostredníctvom množiny individuálnych zmien v zamestnaneckom postavení ekonomicky aktívnych osôb, resp. v ich vytlačení mimo trhu práce. Problémové sociálne skupiny trhu práce sa začali formovať hneď v počiatkoch transformácie a tvoria stabilné jadro tých ekonomicky aktívnych osôb, ktoré boli vytlačené z trhu práce.

Ohrozenou skupinou osôb, ktorá sa ťažko etabluje na trhu práce, sú vekové kategórie 15–24-ročných, u ktorých k najvýraznejšiemu poklesu na trhu práce dochádza od roku 1997 (s medziročnými poklesmi o –6,8 tis. v roku 1997 a –13,3 tis. osôb v roku 1998). Koncom roku 1999 (v porovnaní s rokom 1998) z tejto skupiny trh práce opustilo –41,6 tis. práceschopných osôb.

Alarmujúca je skutočnosť, že ani osoby v najproduktívnejšom veku, 25–49-roční, nie sú schopné udržať si aktívnu pozíciu na oficiálnom trhu práce, o čom svedčia od roku 1997 pokračujúce ich medziročné úbytky, ktoré koncom roka 1999 predstavovali –46,2 tis. osôb.

Relatívne „úspešnejšou“ vekovou skupinou na trhu práce sú 50–59-roční, u ktorých, s výnimkou roku 1997 (pokles o –2,2 tis. osôb), v nasledujúcom období došlo k miernemu rastu (+11,5 tis. osôb v roku 1998 a +5,3 tis. v roku 1999). Keďže táto veková kategória občanov je z pozície dopytu práce vekovo v určitom zmysle handicapovaná, je pre ňu symptomatická silná motivácia v udržaní si existujúceho pracovného miesta. Vypadnutie z trhu práce je pre ňu zvlášť komplikované pri novom získavaní zamestnania.

Podľa VZPS faktor vzdelania pre etablovanie sa na trhu práce potvrdil prevalu existencie skorej špecializácie získanej formou vyučenia (resp. vyučenia s maturitou) a úplného stredného odborného vzdelania. V tejto skupine osôb dochádzalo od roku 1995 do roku 1999 na trhu práce k prírastkom zamestnaných osôb (s výnimkou roku 1997, keď v skupine vyučených nastal pokles o –28,6 tis. osôb a v skupine osôb s úplným stredným odborným vzdelaním o –22,2 tis. v roku 1998). Najhlbší pokles zamestnanosti koncom roka 1999 sa u osôb so základným vzdelaním (–48,2 tis. oproti predchádzajúcemu roku).

Nepriaznivými sú medziročné úbytky vysokoškolsky vzdelaných osôb z trhu práce, zaznamenané od roku 1995 až do konca roku 1999, s malou výnimkou v roku 1998 (rast o +5,4 tis. osôb).

Údaje podľa klasifikácie zamestnaní v priebehu rokov 1995–1999 svedčia o pravidelných medziročných prírastkoch na trhu práce u prevádzkových pracovníkov v službách a obchode. Prírastky v skupine remeselníkov a kvalifikovaných robotníkov boli ku koncu roka 1999 vystriedané výraznejším poklesom

na trhu práce o -32,6 tis. osôb, podobne ako u úradníkov o -27,0 tis. osôb. Nezamestnanosť od roku 1998 výraznejšie zasiahla pomocných a nekvalifikovaných pracovníkov (-31,4 tis., -17,3 tis. osôb). Po určitom medziročnom raste, v rokoch 1996-1997, v nasledujúcom období dochádza k postupnému poklesu (-8,8 tis., -2,6 tis. osôb) počtov vedúcich a riadiacich pracovníkov v hospodárstve SR. Pozitívom je, že po poklese počtu vedeckých a odborných duševných pracovníkov v rokoch 1995-1997 došlo v nasledujúcom období k medziročnému nárastu počtu týchto pracovníkov na trhu práce o +21,6 tis. v roku 1998 a +5,9 tis. osôb v roku 1999.

Všeobecný pokles počtu zamestnaných v národnom hospodárstve Slovenskej republiky sprevádza ich výrazný pokles vo verejnom sektore a rast v súkromnom sektore.

T a b u ľ k a 10

Dynamika zamestnanosti jednotlivých špecifikovaných skupín na trhu práce v SR v rokoch 1995-1999

Pracujúci	Medziročné prírastky zamestnaných osôb oproti predchádzajúcemu roku v tis.				
	1995	1996	1997	1998	1999
Pracujúci spolu	36.6	78.1	-19.0	-7.3	-80.9
Vekové kategórie:					
15-24-roční	11.3	23.7	-6.8	-13.3	-41.6
25-49-roční	20.9	44.2	-4.5	-7.9	-46.2
50-59-roční	3.4	7.7	-2.2	11.5	5.3
Vzdelanie:					
základné	-7.9	-1.9	1.0	-26.9	-48.2
vyučení	22.9	7.1	-28.6	38.6	23.3
vyučení s maturitou	7.9	10.9	23.0	5.3	-8.4
uplné stredné odborné	21.4	33.8	-12.1	-22.2	33.9
vysokoškolské	-5.4	-20.7	-98	5.4	-14.0
Klasifikácia zamestnaní:					
vedúci a riadiaci pracovníci	-1.9	10.8	13.6	-8.8	-2.6
ved. a odbor. duševní pracovníci	-2.3	8.1	-20.0	21.6	5.9
uradníci (administratívni prac.)	-6.5	2.0	12.2	-6.0	-27.0
prev. pracovníci v služ. a obchode	33.3	7.2	10.7	1.3	6.6
remesel. a kval. robotníci	3.5	11.0	-6.7	20.5	-32.6
pomocní a nekval. pracovníci	-6.6	10.0	0.3	-31.4	-17.3

Prameň: Vlastné prepočty z údajov VZPS, Štatistický úrad SR.

Na makroekonomickej úrovni sa zamestnanecká mobilita v ekonomike Slovenskej republiky od konca roka 1995 ustalovala na poklese zamestnanosti v *primárnom sektore*, keď medziročné poklesy počtu zamestnaných v roku 1995 predstavovali -17,2 tis. osôb, po miernom prírastku v nasledujúcich dvoch rokoch, v roku 1998 opäť pokles o -20,9 tis. osôb (10,3 %) a ku koncu roka 1999 o -16,8 tis. osôb (9,3 %). Na pokles zamestnanosti v primárnom sektore má výrazný vplyv pokles počtu zamestnaných v *poľnohospodárstve*, spôsobený nielen demografickými

faktormi, ale najmä rozpadom poľnohospodárskych družstiev, ktorý bol zapríčinený nízkou konkurencieschopnosťou produkcie, zmenou vlastníckych vzťahov a obmedzenou dotačnou politikou. Sezónna konjunktúra, ba ani súkromný sektor v podobe rodinných fariem či malých poľnohospodárskych podnikov, ktorých „úmrtnosť“ z dôvodu vonkajších a vnútorných faktorov rastie, nie je riešením pri vyplnení „bielych miest“ v objeme zamestnanosti a produkcie v regionálnom rozvrstvení Slovenska.

Dynamiku poklesu zamestnanosti v pracovnom sektore ekonomiky SR a jej absorpciu ostatnými sektormi v období 1994–1999 dokumentuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 11

Vývoj podielu jednotlivých sektorov ekonomiky SR na celkovej zamestnanosti v rokoch 1994–1999 (v %)

Sektor	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Primárny	10.2	9.2	8.9	9.2	8.3	7.4
Sekundárny	39.6	38.9	39.5	39.3	39.4	38.5
Terciárny	50.2	51.9	51.6	51.5	52.3	54.1
Spolu	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Prameň: Ročné priemery VZPS, Štatistický úrad SR.

Od roku 1995 dominantnou štruktúrnou zmenou v sektorovom podiele zamestnanosti na trhu práce bol pokles zamestnancov v primárnom, a súčasne i sekundárnom sektore (v roku 1999 o –65,9 tis. osôb, t. j. o 7,7 % oproti predchádzajúcemu roku). Medziročné prírastky, resp. úbytky pracovných síl v jednotlivých odvetviach sekundárneho sektora od roku 1995 do konca roku 1999 ukázali výkyvy v pozitívnych i negatívnych trendoch vývoja, čo sa prejavilo najmä v odvetví *priemyselnej výroby*, kde po počiatocnom medziročnom raste počtu pracovných síl k výraznému medziročnému úbytku došlo v roku 1997 o –33,6 tis. osôb (5,6 %), ktorý bol kopírovaný i koncom sledovaného obdobia v roku 1999 o –31,1 tis. osôb (5,5 %). Odvetvie priemyselnej výroby je odvetvím, kde sa najvýraznejšie premietli transformačné negatíva, ktorých efekty napriek čiastočnému oživeniu rastu zamestnanosti naďalej pretrvávajú. Nedoštatočná konkurencieschopnosť na západných trhoch, rozpad podnikovej sféry v dôsledku adaptačných procesov a jej neschopnosť vnútorného oživenia implikujú malú pravdepodobnosť toho, že by sa negatívne efekty transformácie v oblasti zamestnanosti v dohľadnom čase odstránili. Optimistické predpoklady oživenia dopytu po pracovných silách v tomto odvetví cez absorpčnú schopnosť súkromného sektora v podobe malých a stredných podnikov sa ukázali nadnesené, a zdá sa, že toto poznanie bude platiť i pre ďalšie obdobie.

Určítym pozitívnym javom v oblasti trhu práce je fakt, že v odvetví výroby elektriny, plynu a vody nedošlo k takému drastickému poklesu zamestnanosti. Po miernom medziročnom poklese zamestnanosti v roku 1995 (o $-1,8$ tis. osôb, t. j. $3,7\%$) a v roku 1998 (o $-3,2$ tis. osôb, t. j. $5,7\%$) zamestnanosť v tomto odvetví, vďaka dlhodobejším lepším hospodárskym výsledkom a nízkej pracovnej náročnosti, vykazuje tendencie relatívnej stability a zdá sa, že ani v budúcnosti tu netreba očakávať výraznejšie zmeny v mobilite pracovnej sily, o čom svedčí i medziročný pokles zamestnancov koncom roku 1999 predstavujúci $-0,7$ tis. osôb.

K rýchlemu poklesu zamestnanosti od počiatkov transformácie došlo v odvetví ťažby nerastných surovín. K spomaleniu poklesu došlo v roku 1995, s miernymi medziročnými oživeniami dopytu po pracovných silách v nasledujúcich dvoch rokoch, ktoré boli opäť vystriedané uvoľňovaním pracovných síl z odvetvia. Koncom roku 1998 došlo k výraznému poklesu o $-13,5\%$ ($-7,1$ tis. osôb), ktorý po miernom spomalení na začiatku roka 1999 predstavoval koncom roka odchod $-8,6$ tis. zamestnancov z odvetvia ($24,2\%$). Pokles zamestnanosti v odvetví ťažby nerastných surovín sa dotkol temer všetkých ťažobných útvarov, najväčšou mierou však zasiahol počty zamestnancov vo veľkých podnikoch podzemných a povrchových baní, kde štruktúrne zmeny prebiehali v jednotlivých rokoch transformácie s rôznou intenzitou a kde sa očakávaný rast zamestnanosti vplyvom rozvoja súkromného sektora nerealizoval. Previs ponuky práce nad dopytom, ktorý sa rýchlym tempom prejavil v ťažobných odvetviach hneď v počiatkoch transformácie, bol sprevádzaný menším previsom v spracovateľských odvetviach, čo pretrvalo až do roku 1996.

Sezónna konjunktúra či recesia, spojená s dopytom po produkcii, reštrukturalizácia podnikov prejavená zmenami v počtoch, vo veľkosti a formách vlastníckych vzťahov s rozdielnou kvalitou a životnosťou mali vplyv na striedanie poklesu a oživenia zamestnanosti v odvetví stavebníctva. Po transformačnom poklese dopytu po pracovných silách tu obdobie konjunktúry v rokoch 1996–1998 spôsobilo medziročné nárasty počtu zamestnaných v odvetví od $+5,5$ tis. do $+11,1$ tis. osôb (výraznejší rast malých a stredných podnikov), ktoré ku koncu roka 1999 boli vystriedané poklesom zamestnaných v odvetví o $-25,5$ tis. osôb ($12,5\%$).

Rast zamestnanosti v terciárnom sektore bol priamo ovplyvnený charakterom prebiehajúcich systémových zmien (prechod od plánovanej ekonomiky k trhovej ekonomike), čo sa prejavilo na jednej strane výrazným rastom zamestnanosti v niektorých odvetviach tohto sektora (napr. peňažníctvo, poisťovníctvo, obchod), na strane druhej únikom pracovných síl z iných sektorov (napr. veda a výskum, školstvo). Medziročné prírastky zamestnaných osôb tu boli evidentné v rokoch 1995–1996 ($+57$ tis. a $+33,8$ tis.). Po poklese zamestnanosti v sektore v roku 1997 došlo do konca roku 1999 v podstate k stagnácii, resp. k menšiemu poklesu.

Medziročné prírastky počtu zamestnaných v odvetví *obchodu* v rokoch 1995–1998 boli determinované najmä zvýšenými možnosťami živnostenského podnikania v tejto oblasti. Atraktivnosť živnostenského podnikania vo sfére obchodu bola daná jednak spoločenským dopytom, jednak nižšou náročnosťou na kvalitu ľudského kapitálu, ako aj menšími nárokmi na investičné náklady v porovnaní s výrobnými odvetviami. Súčasne väčšia zraniteľnosť, spôsobená tlakom vonkajších a vnútorných faktorov (daňové a odvodové povinnosti, platobná neschopnosť, klesajúca kúpyschopnosť obyvateľstva a pod.), má za následok zriekanie sa podnikania v tejto oblasti, čo sa prejavilo koncom roka 1999 medziročným poklesom zamestnaných o –4,8 tis. osôb (2 %).

Na plynulé medziročné prírastky počtu zamestnaných v odvetví *hotelov a reštaurácií* (okrem roku 1997: – 2,4 tis. osôb) majú vplyv jednak sezónne faktory, ktoré sa prejavujú práve pri sledovaní ročných výkyvov, jednak určitú pozitívnu rolu zohrali pri stimulovaní rozvoja v tomto odvetví i podporné programy rozvoja turizmu a cestovného ruchu v turisticky atraktívnych oblastiach.

Ak koncom roka 1999 došlo k miernemu medziročnému poklesu počtu osôb zamestnaných v takmer všetkých odvetviach terciárneho sektora, nevyhla sa mu ani *verejná správa a obrana*, ktoré od roku 1995 (s výnimkou roka 1998) zaznamenávali medziročné prírastky pracovných síl. Koncom minulého roka odišlo z odvetvia –0,5 tis. osôb. Dokonca i *odvetvie peňažníctva a poisťovníctva*, ktoré v priebehu transformačného obdobia zaznamenávalo vysoký nárast zamestnanosti v dôsledku dopytu po finančných službách, koncom sledovaného obdobia vykázalo pokles zamestnanosti v medziročnom porovnaní o –0,9 tis. osôb.

Ani v jednom odvetví hospodárstva SR nebol v rokoch 1995–1999 také pravidelné striedanie poklesu a rastu zamestnanosti ako v odvetví *dopravy a spojov*, ktoré možno vnímať ako odraz adaptovania podnikovej sféry na meniace sa dopytové podmienky. Rozpadom veľkých podnikateľských subjektov sa zamestnanosť v odvetví „preliala“ najmä do stredných podnikov. Koncom roka 1999 odišlo z odvetvia –1,3 tis. zamestnancov.

Reálna situácia naznačuje, že v tomto odvetví možno v najbližšom čase očakávať pokles dopytu na trhu práce. Citlivými odvetviami na trhu práce v priebehu transformačných rokov sa stali odvetvia *školsťva a zdravotníctva*.

Odlev pracovníkov z odvetvia *školsťva*, kde zaznamenali v priebehu rokov 1995–1999 sa pravidelné medziročné úbytky pracovných síl (koncom roka 1999 –4,2 tis., t. j. 2,6 %), možno vidieť jednak v dobrovoľnom odchode pracovníkov z platovo nízko honorovaných pracovných miest do iných, lepšie platených odvetví hospodárstva, jednak v nedobrovoľnom odchode z titulu rušenia mnohých, najmä predškolských zariadení a niektorých typov učňovských škôl. Určitou kompenzáciou pri udržaní zamestnanosti v odvetví bolo zakladanie súkromných škôl rôzneho typu a štátnych vysokých škôl a fakúlt vo viacerých slovenských mestách.

Zložitá situácia v oblasti zamestnanosti, skôr obsahového charakteru než vo forme medziročného úbytku pracovných síl, sa prejavila v odvetví *zdravotníctva a sociálnej starostlivosti*. Tá bola spôsobená na jednej strane nedostatkom pracovných miest v štátnych zdravotníckych zariadeniach pre absolventov lekárskech fakúlt, na strane druhej odchodom vysokokvalifikovaných lekárskech odborníkov do zahraničia (stáže, študijné pobyty dlhodobejšieho charakteru či trvalého pobytu), poprípade prechodom do súkromného sektora, a najmä odchodom stredného zdravotníckeho personálu (z titulu nízkeho odmeňovania) zo zdravotníckych služieb vôbec.

V priebehu jednotlivých rokov došlo k preliatiu pracovnej sily v rámci odvetvia zo štátneho sektora do súkromného sektora, ako dôsledok privatizácie v zdravotníctve. Koncom roka 1999 medziročný prírastok pracovných síl v tomto odvetví predstavoval +3,8 tis. osôb (2,5 %).

Veľmi „živým“ odvetvím terciárneho sektora z pohľadu mobility pracovných síl sa javí odvetvie označované ako *iné obchodné služby, výskum a vývoj*, ktoré zahŕňa rozsiahlu škálu činností určených a zabezpečujúcich služby pre širokú verejnosť a podnikateľské subjekty. Koncom roka 1999 v tomto odvetví v rámci terciárneho sektora bol zaznamenaný najvyšší prírastok zamestnaných osôb +8,4 tis. (10,8 %).

Obdobia striedania poklesu a rastu zamestnanosti v tomto odvetví v priebehu sledovaných rokov boli spôsobené rozdielnou mobilitou pracovných síl v jednotlivých činnostiach odvetvia. K poklesu zamestnanosti v priebehu rokov došlo najmä *vo vede a výskume*. Naopak, zamestnanosť rástla v činnostiach označených ako *iné obchodné služby*, najmä v oblastiach právneho, daňového a podnikateľského poradenstva a reklamy, a to jednak vznikom nových podnikateľských subjektov tohto zamerania, jednak prechodom časti kvalifikovanej pracovnej sily do slobodných povolání.

Podobne ako je to vo vyspelých krajinách, i u nás je žiaduce podstatné zvýšenie pozície vedy a výskumu, ktoré vytvárajú rastové impulzy v podobe moderných technológií a informačných systémov nevyhnutných na zvýšenie podnikovej a celkovej kvality hospodárskeho rozvoja, ako aj zvýšenie kvality služieb, ktoré sa poskytujú podnikom.

Ako dokumentujú štatistické údaje, zamestnanosť v primárnom, a súčasne i sekundárnom sektore sa zjavne prejavila prevažne v medziročných úbytkoch, ktoré kulminovali koncom roka 1999. Zamestnanosť v terciárnom sektore sa v priebehu transformačného obdobia zvyšovala zhruba do roku 1996 a od roku 1997 v podstate stagnuje.

Spolu za obdobie rokov 1990–1999 sa pokles zamestnanosti za všetky sektory ekonomiky pohyboval v rozpätí od 386 tis. do 450 tis. osôb (resp. pracovných miest).

Tabuľka 12

Vývoj zamestnanosti v jednotlivých odvetviach hospodárstva SR v rokoch 1995–1999

Odvetvie	Medziročné prírastky zamestnaných osôb oproti predchádzajúcemu roku v tis.				
	1995	1996	1997	1998	1999
Pôdohospodárstvo	-17.2	0.8	4.3	-20.9	-16.8
Ťažba nerastných surovín	-5.1	4.2	9.2	-7.1	-8.6
Spracovateľský priemysel	8.3	25.6	-33.6	7.0	-31.1
Výroba elektriny, plynu, vody	-1.8	9.7	0.2	-3.2	-0.7
Stavebníctvo	-3.4	5.5	11.1	3.7	-25.5
Obchod	17.3	3.9	28.0	8.2	-4.8
Hotely, reštaurácie	5.6	3.0	-2.4	2.3	0.7
Doprava, spoje, telekomunikácie	3.7	1.5	-8.2	9.3	-1.3
Peňažníctvo, poisťovníctvo	4.9	0.5	-0.1	7.0	-0.9
Iné obchodné služby, výskum	11.8	-7.0	-14.0	2.8	8.4
Verejná správa, obrana	10.5	19.9	3.1	-6.4	-0.5
Školstvo	-8.8	7.1	-10.6	-1.4	-4.2
Zdravotná, sociálna starostlivosť	0.4	1.5	3.8	-0.6	3.8
Ostatné verejné služby	11.5	1.6	-9.9	-7.6	1.0
Súkromné domácnosti	0.0	1.3	-0.2	1.1	-0.7
Exteritné organizácie a spolky	0.0	0.6	0.3	-1.4	-

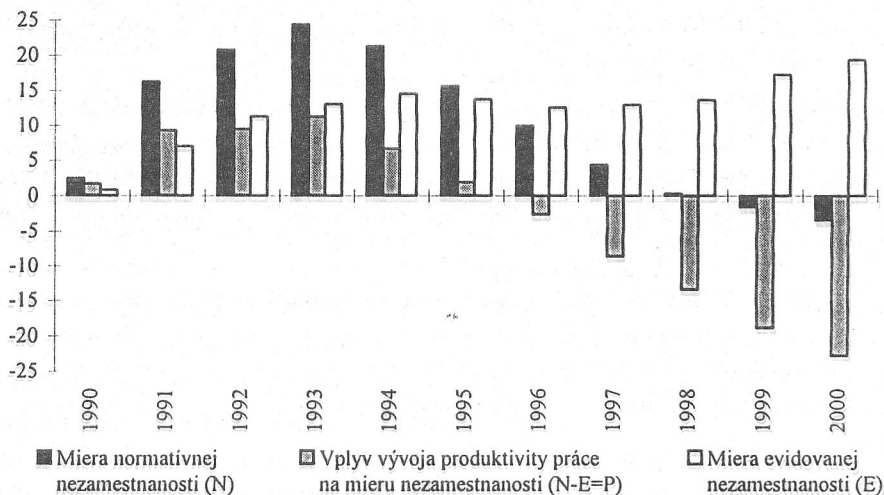
Prameň: Výsledky výberového zisťovania pracovných síl, Štatistický úrad SR; vlastné prepočty.

6. Vývoj nezamestnanosti

Vývoj nezamestnanosti je zložitý proces, na ktorý vplýva celý rad ekonomických i neekonomických faktorov. Pohľad na vplyv ekonomických faktorov uvádzajú informácie znázornené v grafe 1.

Graf 1

Vývoj miery nezamestnanosti v Slovenskej republike

Prameň: Podľa informácií publikovaných v Štatistických ročenkách SR a v Štatistických správach o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR.

Okrem miery evidovanej nezamestnanosti (E) sa v grafe 1 zisťuje aj miera normatívnej nezamestnanosti (N), ktorá by existovala pri danom vývoji HDP a pri nemeniacej sa produktivite práce (pri normatívne-konštantnom vzťahu zamestnanosti k jednotke HDP). Rozdiel medzi N a E vyjadruje vplyv zmien v produktivite práce na odchýlku evidovanej (vykazovanej) miery nezamestnanosti od jej miery normatívnej.

V rokoch 1990–1995, keď je $N > E$, vývoj zamestnanosti sa neprispôbil vývoju produkcie a produktivita práce v národohospodárskom meradle (HDP na 1 pracovníka) klesala. Časť zamestnanosti v národnom hospodárstve, ktorá v danom prípade prevyšuje potrebu pracovných síl určenú vývojom produkcie (ich normatívnu potrebu), zostáva v zamestnaní a vytvára nadbytočnú zamestnanosť, resp. skrytú nezamestnanosť. V obdobiach so skrytou nezamestnanosťou (s $N - E > 0$) normatívna miera nezamestnanosti nie je hypotetickou, ale reálnou veličinou vyjadrujúcou skutočnú mieru nezamestnanosti, ktorá je vyššia než miera evidovanej nezamestnanosti. Ale ak za skutočnú mieru nezamestnanosti považujeme nie mieru evidovanej nezamestnanosti, ale súčet miery evidovanej a skrytej nezamestnanosti, tak musíme prehodnotiť aj svoj pohľad na vývoj miery nezamestnanosti.

$N < E$ odvetdy, odkedy je vývoj produkcie späť so znižovaním zamestnanosti a rastom produktivity práce. V tomto prípade možno $N - E$ interpretovať aj ako mieru nezamestnanosti vyvolanú rastom produktivity práce, teda ako *mieru produktívnej nezamestnanosti* (P).

Informácie znázornené v grafe 1 vypovedajú o tom, že v 1. období transformácie slovenskej ekonomiky (v rokoch 1990–1995) bola situácia na trhu práce charakterizovaná existenciou skrytej nezamestnanosti ($N > E$), ktorá kulminovala v roku 1993. Od roku 1996 sa objavuje a postupne vzrastá P . Spočiatku, do roku 1998 vývoj P koexistuje s kladnými hodnotami N ; N a P sa tu kumulujú v E . Od roku 1999 má N záporné znamienko ako výraz toho, že HDP opätovne dosiahol (a aj prekročil) úroveň HDP z východiskového roku 1989 a jeho vývoj sa stáva faktorom znižujúcim mieru nezamestnanosti. Preto sa E od roku 1999 stáva rozdielom medzi P a N , čo pri záporných hodnotách N znamená, že z hľadiska absolútnych hodnôt $E < P$.

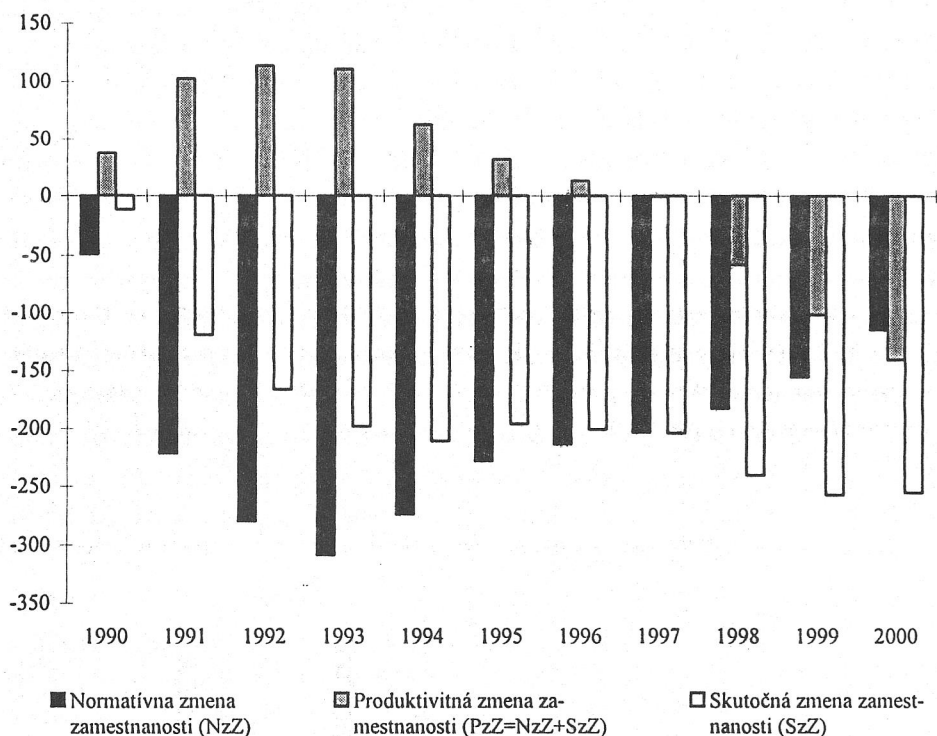
Zistený a v grafe 1 vyjadrený vývoj mier nezamestnanosti vychádza aj z údajov o vývoji HDP. Ten je od roku 1994 vcelku priaznivý najmä v dôsledku prudko rastúcej produkcie terciárneho sektora. Je preto vhodné porovnať zistenia z interpretácie grafu 1 s pohľadom na vývoj zamestnanosti v priemysle v grafe 2.

Informácie, ktorých nositeľom je graf 1 a graf 2, sú vo viacerých ohľadoch obsahovo porovnateľné napriek tomu, že v prvom z nich sa vychádza z relatívnych a v druhom z absolútnych údajov. Prvé – čierne sfarbené stĺpce v ročných

zostavách informácií oboch grafov vyjadrujú vplyv zmeny produkcie na vývoj (ne)zamestnanosti. V poradí druhé – šedé stĺpce charakterizujú vplyv, ktorý má na zisťovaný proces v jednotlivých rokoch zmena produktivity práce. Tretí stĺpec zisťuje kumulatívne pôsobenie (súčet vplyvu) oboch uvedených faktorov.

Graf 2

Zmeny počtu pracovníkov v priemysle SR oproti ich stavu v roku 1989

Prameň: Podľa prameňov uvedených ku grafu 1.

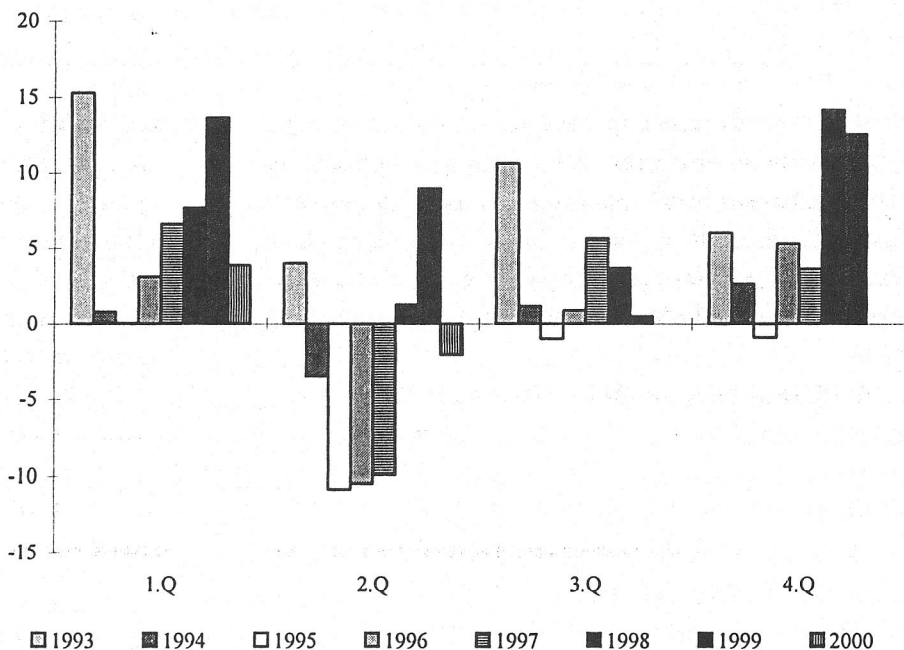
Zistené zmeny zamestnanosti v priemysle potvrdzujú existenciu tých hlavných trendov vo vývoji (ne)zamestnanosti, ktoré sme zistili na národohospodárskej úrovni. Aj v priemysle sa v prvých rokoch transformácie znižuje zamestnanosť predovšetkým v dôsledku poklesu jeho produkcie. Vývoj produktivity práce sa v tomto období obmedzovaniu produkcie neprispôbil a v dôsledku toho sa v priemysle, podobne ako v celom národnom hospodárstve, objavuje nadbytočná zamestnanosť (skrytá nezamestnanosť). V druhej etape transformácie sa v priemysle takisto ako v meradle celej ekonomiky vplyv poklesu produkcie na obmedzovanie zamestnanosti oslabuje. Rozhodujúci tlak na znižovanie počtu pracovníkov tu začína vykonávať rast produktivity práce.

Obidve zistené (svojimi príčinami sa líšiace) obdobia vo vývoji (ne)zamestnanosti sú súčasťami dlhodobejšej štruktúrnej adaptácie slovenského hospodárstva na podmienky trhovej ekonomiky. V prvom z nich prevažuje pasívne prispôsobovanie hospodárskych štruktúr novej situácii, v druhom už postupne nadobúdajú prevahu procesy aktívneho prispôsobovania, vedúce k rastu konkurenčnej schopnosti a spolu s tým aj k zvratu nepriaznivých trendov vo vývoji (ne)zamestnanosti.

Doterajší pohľad na vývoj nezamestnanosti z hľadiska jeho sezónnych kolísaní poskytuje graf 3.

Graf 3

Priemerné medzimesačné zmeny počtu evidovaných nezamestnaných

Prameň: Ekonomické monitory stavu hospodárstva Slovenskej republiky.

Z grafu 3 je zrejmä aspoň čiastočná závislosť vývoja nezamestnanosti od celkového hospodárskeho vývoja, a najmä od vývoja výkonnosti ekonomiky. Kulminácia transformačnej recesie v roku 1993 sa prejavila aj v strmom náraste nezamestnanosti. Jej priaznivý vývoj v rokoch 1994 a 1995 bol spojený s oživením hospodárskeho rastu. Naopak, silný útlm hospodárskeho rastu, ktorý sa začal v poslednej časti roku 1998, premietol sa aj do vývoja nezamestnanosti. Priemerné medzimesačné zmeny počtu evidovaných nezamestnaných majú extrémne zlé hodnoty práve vo 4. štvrtroku roku 1998 a v 1. a 2. štvrtroku roku 1999.

Treba si tiež všimnúť, že nepriaznivý vývoj nezamestnanosti už v prvej polovici roku 1999 kulminoval. Nezamestnanosť síce aj v 3. a vo 4. štvrťroku 1999 a v 1. štvrťroku roku 2000 vzrastá, no miernejším tempom než v rovnakých obdobiach predchádzajúceho roka. V 2. štvrťroku roku 2000 (na rozdiel od rovnakého obdobia roku 1999, ale aj roku 1998) sa zaznamenal dokonca jej mierny úbytok.

Vývoj nezamestnanosti je síce, ako sme už uviedli, v značnej miere ovplyvnený tempom hospodárskeho rastu a stavom makroekonomickej rovnováhy (je napokon jednou z charakteristík širšie chápanej makrorovnováhy), no nemožno ho vysvetliť len v rovine makroekonomických súvislostí. Na celkovom prírastku miery nezamestnanosti, ktorý sa vo 4. štvrťroku 1999 oproti 4. štvrťroku 1998 rovnal 4,6 bodu,⁴ sa až 2,6 bodu podieľal demografický vývoj prejavujúci sa vo zvýšení počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Len menšia časť z prírastku miery nezamestnanosti (1,7 bodu) bola vyvolaná poklesom počtu pracujúcich a zvyšok jej zvýšenia (0,3) bol spôsobený poklesom počtu príslušníkov ozbrojených zložiek. Na uvedenom poklese počtu pracujúcich sa podieľali: priemysel 1,0 bodu, stavebníctvo 0,8 bodu a komerčné služby 0,2 bodu. Na rozdiel od uvedených odvetví s klesajúcou zamestnanosťou pôsobil rast zamestnanosti vo verejných službách na pokles miery nezamestnanosti o 0,3 bodu.

Celkovú reakciu vývoja zamestnanosti na spomalenie tempa rastu HDP na konci roka 1999 a v roku 2000 možno len sčasti považovať za dôsledok obmedzenia domáceho dopytu stabilizačnými opatreniami. V značnej miere sa v nej prejavuje zrýchlenie adaptačného procesu v podnikovej sfére, ktoré vedie k zníženiu zamestnanosti nielen v zle hospodáriacich (stratových a zadlžených) podnikoch, ale aj v dobre fungujúcich (ziskových) podnikoch.

O povahe zvýšenia miery nezamestnanosti v roku 1999 dáva celý rad informácií tabuľka 13. Z týchto informácií vyplýva:

Po prvé, veľký význam duševného kapitálu pre udržanie ekonomickej aktivity. Z tohto hľadiska je dôležitá tak dĺžka a forma získaného vzdelania, ako aj jeho uplatnenie v zamestnaní. Skupiny obyvateľstva s vyššími stupňami vzdelania a s jeho uplatnením na pracovných pozíciách vyžadujúcich vyššiu kvalifikáciu sú zvýhodňované výrazne klesajúcimi mierami nezamestnanosti.

Po druhé, značné rozdiely v partiálnych mierach nezamestnanosti zisťujeme medzi jednotlivými vekovými skupinami. V najmladšej vekovej skupine 15–24-ročných sa stretáme nielen s najvyššou mierou nezamestnanosti (približne s dvojnásobkom miery nezamestnanosti v skupine 25–39-ročných, a dokonca s vyše trojnásobkom miery nezamestnanosti v skupine 40–54-ročných), ale aj s jej najstrmším vzrastom v roku 1999.

⁴ Podľa: Výsledky výberového zisťovania pracovných síl za 4. štvrťrok 1998 a 1999. Z rovnakého prameňa vychádza aj nasledujúca analýza.

T a b u l k a 13

Štruktúrne pohľady na vývoj nezamestnanosti v SR

a) Vývoj miery nezamestnanosti podľa vzdelania (v %)

Vzdelanie	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Základné	26.9	28.4	25.0	26.5	28.5	34.3
Vyučení + vyučení s maturitou	14.7	13.9	12.0	11.5	13.0	17.0
Stredné všeobecné ¹	13.6	13.4	12.1	12.2	12.5	17.4
Úplné stredné odborné	9.3	8.2	7.4	8.5	8.5	12.9
Vyššie odborné	.	.	3.6	5.4	6.4	5.4
Vysokoškolské ²	4.1	2.9	2.7	3.3	3.7	4.8

b) Vývoj miery nezamestnanosti podľa využívania kvalifikácie³

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Kvalifikovaní duševní pracovníci	4.1	3.4	2.7	2.6	2.6	3.6
Odborní a administratívni pracovníci	6.4	5.4	4.4	5.4	4.9	6.4
Prevádzkovi pracovníci obchodu a služieb	14.7	13.2	11.7	10.3	11.0	12.3
Priemyselní robotníci s vyššou kvalifikáciou	11.8	10.9	8.8	7.4	8.7	13.4
Iní kvalifikovaní robotníci ⁴	11.2	10.9	8.1	8.3	8.7	12.7
Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	19.7	20.4	16.5	15.8	17.9	22.7

c) Vývoj miery nezamestnanosti podľa vekových skupín

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
15–24-roční	27.3	28.4	21.0	21.7	23.6	32.2
25–39-roční	13.1	13.3	12.0	11.8	11.8	15.4
40–54-roční	8.4	8.2	6.6	7.7	8.6	10.6
55 a viacroční	9.0	7.4	6.9	6.7	7.6	9.5

d) Vývoj miery nezamestnanosti a miery vzdelávajúcich sa z úhrnu ekonomicky aktívneho a vzdelávajúceho sa obyvateľstva

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Miera nezamestnanosti						
národné hospodárstvo	11.8	11.2	9.7	10.2	10.7	14.0
15–24-roční ⁵	14.2	12.4	10.6	11.3	12.3	16.6
Miera vzdelávajúcich sa						
národné hospodárstvo	13.6	14.2	14.3	13.9	14.0	14.1
15–24-roční ⁵	48.1	49.7	49.6	47.9	47.9	48.6

¹ Bez maturity i s maturitou.² Vrátane pracovníkov s vedeckou kvalifikáciou.³ Bez osôb s nezistenou kvalifikáciou a nezamestnaných, ktorí ešte nemali zamestnanie.⁴ Kvalifikovaní pracovníci v poľnohospodárstve, lesníctve, pri ťažbe surovín a v stavebníctve, pracovníci pri obsluhu strojov a zariadení v priemysle a v ďalších odvetviach.⁵ Za predpokladu, že všetci vzdelávajúci sa (učni a študujúci) sú vo vekovej skupine 15–24-ročných.

Prameň: Vlastné prepočty podľa výberového zisťovania pracovných síl, Štatistický úrad SR.

Po tretie, priam katastrofický dojem, ktorý navodzujú informácie o miere nezamestnanosti v skupine 15–24-ročných, do istej miery korigujú údaje o miere nezamestnanosti z úhrnu ekonomicky aktívneho a vzdelávajúceho sa obyvateľstva.

Aj pri tomto pohľade však má miera nezamestnanosti v skupine 15–24-ročných nadpriemerné hodnoty. Pritom v roku 1997 prekračovala priemer v národnom hospodárstve o 1,1 bodu, v roku 1998 sa toto prekročenie rovnalo 1,6 bodu a v roku 1999 už dosiahlo 2,6 bodu.

Po štvrté, vzhľadom na preukázanú súvislosť medzi nezamestnanosťou a úrovňou formálne získaného i prakticky uplatňovaného vzdelania sú podnetné informácie o vývoji miery vzdelávajúcich sa. Pokles jej hodnôt, ktorý sa v časti d) tabuľky 13 zaznamenáva od roku 1997, je z hľadiska budúcich rozvojových možností ekonomiky SR (a, prirodzene, aj možností budúceho znižovania jej miery nezamestnanosti) takmer rovnako znepokojujúci, ako všeobecne známe údaje o vývoji nezamestnanosti.

Závery

Článok je príspevkom k analýze vývoja zamestnanosti a nezamestnanosti v slovenskej ekonomike v transformačnom období.

Charakteristickým fenoménom trhu práce sa postupne stala nezamestnanosť, ktorej príčiny spočívajú v pôvodne vysokej prezamestnanosti, v uvoľňovaní pracovných síl z podnikov v dôsledku prebiehajúcej adaptácie podnikov na nové, trhové podmienky a v prispôbovaní úrovne nákladov (vrátane mzdových nákladov) stále silnejšej medzinárodnej konkurencii.

Analýza potvrdila, že na nezamestnanosť vplýval aj demografický vývoj, keď za roky 1990–1998 sa zaznamenal prírastok až 305,4 tis. osôb v produktívnom veku, čo sa nevyhnutne prejavilo v raste ponuky práce, s vývojom ktorej nedokázal držať krok dopyt po práci.

Snahy o zvýšenie úrovne flexibility trhu práce, rast počtu menších podnikov i eliminovanie tzv. šedej zamestnanosti sa nedarí hospodárskej politike presadiť, čo súvisí so zastaranou štruktúrou ekonomiky.

Positívny trend vývoja zamestnanosti v hospodárstve SR sa zaznamenal v rokoch 1995–1996. Nasledujúce roky boli v znamení poklesu zamestnanosti, čo sa prejavilo koncom roka 1999, keď z trhu práce v medziročnom porovnaní vypadlo vyše 80 tis. osôb.

Problémové sociálne skupiny trhu práce sa začali formovať hneď v počiatkoch transformácie a tvoria stabilné jadro tých ekonomicky aktívnych osôb, ktoré boli vytlačené z trhu práce. Ide o skupiny 15–24-ročných a alarmujúce je to, že sú to osoby v najproduktívnejšom veku 25–49-ročných, prevažne s najnižším vzdelaním.

Na makroekonomickej úrovni sa zamestnanecká mobilita v národnom hospodárstve Slovenskej republiky od konca roka 1995 postupne ustalovala na poklese

zamestnanosti v primárnom a sekundárnom sektore a na raste zamestnanosti v terciárnom sektore. V priebehu rokov 1995–1999 jednotlivé odvetvia sektorov národného hospodárstva Slovenskej republiky reagovali na ročné úbytky či prírastky pracovných síl s rôznou intenzitou. Sumárne povedané, zamestnanosť v primárnom, a súčasne aj v sekundárnom sektore sa zjavne prejavila v medziročných úbytkoch, ktoré kulminovali koncom roka 1999. Zamestnanosť v terciárnom sektore v priebehu transformačného obdobia sa zvyšovala zhruba do roku 1996 a od tohto roka do konca roka 1999 v podstate stagnuje, resp. vykazuje miernejšie medziročné úbytky pracovných síl. Za sledované obdobie sa pokles zamestnanosti za všetky sektory ekonomiky SR pohyboval v rozpätí od 380 do 450 tis. osôb.

V analýze miery nezamestnanosti sa zistili dve obdobia jej vývoja. V prvom období (v rokoch 1990–1995) bol hlavnou príčinou nezamestnanosti pokles produkcie spojený s transformačnou recesiou. Pokles produkcie nebol sprevádzaný primeraným znížením nezamestnanosti. To viedlo k poklesu produktivity práce, k prezamestnanosti, resp. k skrytej nezamestnanosti. Skutočná miera nezamestnanosti sa preto v uvedených rokoch rovnala súčtu miery evidovanej a skrytej nezamestnanosti. Od roku 1996 sa hlavným faktorom vývoja nezamestnanosti stáva rast produktivity práce.

Obidve zistené (svojimi príčinami sa odlišujúce) obdobia vo vývoji nezamestnanosti sú súčasťou dlhodobejšej štruktúrnej adaptácie slovenského hospodárstva na podmienky trhovej ekonomiky. V prvom z nich prevažuje pasívne prispôsobovanie hospodárskych štruktúr novej situácii, v druhom už postupne nadobúdajú prevahu procesy aktívneho prispôsobovania, ktoré vedú k rastu konkurenčnej schopnosti a spolu s tým aj k zvratu nepriaznivých trendov vo vývoji (ne)zamestnanosti. Detailnejší pohľad na vývoj nezamestnanosti v grafe 3 poukazuje na to, že po vyvrcholení negatívneho vývoja nezamestnanosti na konci roka 1998 a v 1. polovici roka 1999 sa vo vývoji nezamestnanosti prejavujú náznaky jeho zlepšenia.

V niekoľkých štruktúrnych pohľadoch na vývoj nezamestnanosti sa zisťuje, že skupiny obyvateľstva s vyšším stupňom vzdelania a s jeho uplatnením na pracovných pozíciách vyžadujúcich vyššiu kvalifikáciu sú zvýhodňované výrazne klesajúcou mierou nezamestnanosti. Zisťuje sa tiež, že pozitívny význam vyššieho vzdelania na znižovanie nezamestnanosti školská politika v SR dosiaľ v dostatočnej miere nezohľadňuje.

EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT DEVELOPMENT IN THE SLOVAK REPUBLIC

Ján KOŠTA – Ľubica AZUDOVÁ – Ivan OKÁLI

The problem of a considerable decline in employment and associated abrupt increase of unemployment is typical for the transformation process in the Central and Eastern Europe transitive economies. In the Slovak Republic in addition, the outlasting high rate of unemployment acquired a character of a central economic and political problem. It is because of its overall and rigid absolute quantitative level, and also due to its substantial structural-and-allocation and regional disparities that categorically decreased and have further been decreasing the efficiency of implemented labour market policy tool, as well as the traditional income policy.

The rate of the economic activity of the SR population declined from 63.5 % in 1990 down to the level of 59.4 % in 1999. This decline was, from the demography point of view, caused by a faster growth of the population in their production and post-production age. In this consideration, the growth of population in their production age by 305.4 thousand persons, was the most important factor of the labour supply development in the period of 1990–1998. Of that, the increase of the population in the age groups of 15–19 years old and 20–24 years old represented 129.2 thousand persons can explain the 42.3 % total increase of the population in the productive age for the examined period. The transition economy of the SR was not able significantly absorb the about stated increase of persons in their productive age, that were practically directly and fully transformed into the increase of a potential labour supply. This development together with a considerable reduction of the over-employment, predominantly found in the processing industry and in agriculture, originated and subsequently for a long-term conserved the serious conflict between the demand and supply on the labour market, while the high rate of unemployment is apparent on the macro-level. Partial structural factors on the side of labour supply, e. g. the decline of the above-average pre-transformation level of the economic activity of women, the decline in the employment of persons in their post-production age, but also more visible dynamism in the number of the SR citizens working abroad, could partially ease the pressure against the labour market. However, their influence has currently been exhausted and from the macro-economic point of view is negligible.

Attempts to increase the level of flexibility on the labour market, growing number of smaller companies and elimination of the so called gray employment is not workable under the present economic policy, that except for other instances, is due to the obsolete economic structure.

A positive development trend in the employment in the SR economy was recorded in 1995–1996. Years that followed were marked with a decline in employment as it was

evident especially at the end of 1999 when 80 thousand persons in y/y comparison fell off the labour market.

Problematic social labour market groups were formed at the very beginning of the transformation and represent a stable core of those economically active persons, which were pushed away from the labour market. Those are groups aged 15–24 and it is alarming that the same happened to the persons in their most productive age of 25–49, mostly on a lower educational level.

On the macroeconomic level, the employment mobility in the national economy of the Slovak Republic from the end of 1995 was stabilized on an employment decline in the primary and secondary sectors, and on the employment growth in the tertiary sector. During the years 1995–1999, the particular sectors of the SR economy reacted to loosed or increased of the labour with different intensity. For summarizing purposes we can say that the employment in the primary and also in the secondary sector was evidently manifested in y/y losses, which culminated at the end of 1999. The employment in the tertiary sector during the transformation period was still increasing till 1996, and from this year up to the end of 1999 have mostly been stagnated, or show moderate y/y losses of labour. During the examined period the decline in employment in all sectors of the SR economy ranged from 380 to 450 thousand persons.

In the analyses of the rate of unemployment we found two periods of its development. In the first period (1990–1995), the production decline associated with a transformation recession proved to be the main cause of unemployment. The decline in production was not accompanied by a corresponding decline in unemployment. Due to that the labour productivity declined, we faced over-employment or hidden unemployment. The real unemployment rate in the above mentioned years equalled the sum of the officially recorded and the hidden unemployment rate. Since 1996 the growth in labour productivity has become a major factor of unemployment.

Both unemployment development periods (differing by their causes) are included in the long-term structural adaptation of the Slovak economy for the conditions of a market economy. In the first period, a passive adaptation of the economic structures to a new situation prevailed, while in the other period, active adaptation processes dominated, thus leading to the higher competitiveness and broke negative trends in the (un)employment development. A more detailed view on the unemployment development shows, that once the negative unemployment development culminated at the end of 1998 and in the first half of 1999, the unemployment development started to bear signs of improvement.

In several structural views on the unemployment development we found, that the population groups with a higher educational level accepted for a work position requiring a higher qualification took an advantage from a fundamental decrease in the unemployment rate. At the same time it was found, that a positive effect of a higher education for the decline in unemployment has not been sufficiently considered in the SR education policy so far.